

Cezary Łazarewicz

Nezanechat stopy

Skutečný příběh
studenta, který
se stal obětí
totalitní zvěle

xyz

Nezanechat stopy

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na

www.xyz.cz

www.albatrosmedia.cz

Cezary Łazarewicz

Nezanechat stopy – e-kniha

Copyright © Albatros Media a. s., 2025

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA

Cezary Łazarewicz

Nezanechat stopy

Cezary Łazarewicz

Nezanechat stopy

**Skutečný příběh
studenta, který
se stal obětí
totalitní zvůle**

xyz

Copyright © by Cezary Łazarewicz, 2016
Translation © Martin Veselka, 2025
© Nakladatelství XYZ, 2025

ISBN tištěné verze 978-80-7683-900-7
ISBN e-knihy 978-80-7683-903-8 (1. zveřejnění, 2025) (epub)
ISBN e-knihy 978-80-7683-904-5 (1. zveřejnění, 2025) (mobi)
ISBN e-knihy 978-80-7683-901-4 (1. zveřejnění, 2025) (ePDF)

Mým dětem
Martynce, Maksovi, Kaziovi a Stašovi

Lži nechodí samy.
Lži chodí v hejnech.
V hejnech uspořádaných.
Lži utváří systém.

Piotr Wierzbicki: *Struktura lži*

Úvod

Dopis, jež mi napsala Barbara Sadowská – básnířka, s níž jsem se osobně nepoznal –, mi došel až po dvaceti devíti letech. Našel jsem jej a přečetl ve spisovně obvodního soudu ve Varšavě, když jsem si procházel složku týkající se případu jejího syna Grzegorze Przemyka, který byl ubit k smrti. Chtěl jsem ke třicátému výročí jeho skonu napsat článek.

Četl jsem slova, která básnířka natukala na svém starém psacím stroji: „Lidé s měděným čelem, kteří kladou rovnítko mezi milici¹ a moc, se rozhodli, že obětují pravdu svému okamžitému prospěchu a zkompromitují polskou justici cynickými manipulacemi, které se jednou v budoucnu stanou učebnicovým příkladem nespravedlnosti.

Nemyslím si, že k tomu dojde brzy. Stane se to teprve v době, kdy systematické znesvěcování hrobu mého zesnulého syna Grzegorze už bude pouhým hanebným příznakem naší dnešní reality.“

Cítil jsem, že ty tři věty jsou určené mně.

Její předtuchy se naplnily: po celá ta léta skutečně nikdo nezařagoval na její výzvu, přestože měla mezi novináři i spisovateli spoustu přátel.

Nechtěli se s tím párat? Neměli dost sil? Bylo na to ještě příliš brzy? Zbylo to tu pro mě, pomyslel jsem si.

¹ Takto se označovala v komunistickém Polsku policie – pozn. red.

Část 1

Květen 1983

12. května, čtvrtek

Na posteli leží chlapec ve spacáku. Vlastně to ani není postel, ale pěnová matrace ležící na podlaze a pokrytá tlustou dekou. Procházejí se po ní dvě zrzavé kočky – Sabina a Rózia. Poblíž tohoto nocležiště spí voříšek svinutý do klubíčka. Vypadá trochu jako německý špic. Jmenuje se Gaš.

Oknem se do místnosti linou ranní paprsky jarního slunce. Je teplo a sucho.

V místnosti stojí piano (dárek od otce), o stěnu se opírá kytara, na stole se vrší knihy a obaly gramofonových desek. Na zdi visí nástěnka a na ní jsou přišpendleny portréty francouzské patronky svaté Terezie z Lisieux, génia všech dob Alberta Einsteina v póze blázna s vyplazeným jazykem a gurua transcendentální meditace Maharišiho Jogiho. („To není Mahariši, ale Krišnamúrty,“ tvrdí dnes chlapcův kamarád Igor. „A všechny ty fotky visely v Barbarině pokoji, on tam měl jenom Johna Lennona,“ dodává.)

Nad pianem na zdi má zelenou pastelkou krasopisně vyvedenou báseň Rafała Wojaczka *Modlitba hrdinů*:

Na naši ubohost a na naše žvanění
Na zatvrzelost v našem šílenství

Na našeho hladu hlasitý křik
Na náš dům jež sny už opustily

Na naši řeč jdoucí křivě a ne rovnou
Na lásku zoufale nešikovnou

A na nepatrnost našeho díla
Na noc můr a zášť co se do dnů vlila

Na naše mistry bezradné a smutné
Taky na soudce ponuře ukrutné

Na umírající matky chuděry
Kvůli nám ať jsme chtěli či nechtěli

Na naše srdce s oteklými játry
Na naše rozpraskané pysky na rty

Na osudově roztřesené ruce
Taktéž na mozky v bezvýchodné muce

A na plíce které dál bez vzduchu jsou
Na děs hodin Na strach jenž nedá usnout

Na vše prosím co je naším údělem
Naše ironická Paní ohled vem²

V místnosti visí ještě obří mapa světa, kam si chlapec zakreslil trasu své velké cesty, kterou už nestačí uskutečnit.

Je to poslední den v jeho devatenáctiletém životě, kdy má ještě nějakou budoucnost. A poslední radostný den v bytě v jedenáctém patře věžáku v centru Varšavy. Za pár dní, kdy už bude hodně slavný, si jeho pokoj přijdou prohlédnout zahraniční novináři. Budou se ptát matky, jestli měl krom té cesty po světě ještě nějaké další sny a přání.

„Ano,“ odpoví jim matka. „Chtěl složit maturitu a pak jít na vysokou.“

² Pozn. překl.: Český překlad přebírám z výboru Wojaczek, R. *Který nebyl*. Přeložili Václav Burian a Norbert Holub. Ostrava: Protimluv, 2012, s. 85–86.

Je deset hodin. Na dveře klepe Cezary F. (přátelé mu říkají Cza-rek) – rodinný přítel, který přijel na návštěvu z Radomi.

Zapamatoval si, že Grzesiek – tak chlapci Grzegorzovi říkali doma – se usmíval a měl radost. Už když vešel dovnitř, tak se mu chlubil, že písemná část maturity se mu povedla. Především psali z polštiny, včera z dějepisu. Dnes se s kamarády domluvili, že ten úspěch oslaví, protože je čeká pár dní volna. Pak už jenom složit ústní část zkoušky a cesta na vysokou školu je volná.

Záhy nato klepe na dveře Igor, s nímž kamarádi už od základní školy, a Kuba, který žil až do nedávna s rodiči v Nigérii.

Igor jde do krámu pro víno, vrátí se s lahvemi a odloží je v má-mině pokoji. V bytě je s nimi totiž i Grzegorzova matka Barbara a také její o mnoho let starší kamarádka Hanna Staszkowská, která působila za varšavského povstání jako zdravotnice. Všimne si těch lahví a něco takového se jí vůbec nelíbí. Působila konster-novaně, zapamatoval si Igor. Manýry tehdejší mládeže ji rozčí-lují. Chlapci vzdorovitě namítají, že už jsou přece dospělí, sbalí lahve a odcházejí z bytu.

Jestli pili z kelímků, nebo ze skleniček, jestli pili rychle, či spíš zvolna, kdo a kde koupil víno, kdo ho zaplatil, kde na to vzali peníze a co měl Grzesiek na sobě, když odcházel z domova – všechny tyto detaily budou za několik dní nesmírně důležité. Budou se na ně vyptávat státní zástupci, novináři ze Západu i Bar-bařini přátelé ve snaze rekonstruovat onen den minutu po mi-nutě.

Grzesiek má na sobě hnědé manšestráky, přes ramena má hoze-nou šedavou rozepnutou košili a na nohou kožené pantofle na-boso (když je teplo, nenosí ponožky).

Z bytu odcházejí kolem třetí hodiny. Kousek od domu, ve Wiechově pasáži, potkávají Piotrka Kadlčika, který Grzegorze učil hrát na kytaru. Jen tak bezcílně tam bloumá a čeká na pro-

mítání polského hororu *Vlčice* (*Wilczyca*) v blízkém kině Atlantic. Ani ho nemusejí dlouho přemlouvat, aby s nimi pokračoval na varšavské Staré Město (Stare Miasto). Proč zrovna tam? Grzesiek ostatním vysvětluje, že tam zapíjejí maturitu jeho kamarádi ze třídy.

Cestou vypráví o výletě k moři do Dębek, který plánuje na prázdniny. Nakonec nikam nepojede, protože milicionář Ireneusz Kościuk z 13. operační roty Motorizovaných jednotek Občanské milice³ už zahájil svou směnu na Starém Městě. Během nástupu se ve své jednotce dozvěděl, že na dnešek připadá výročí smrti maršálka Józefa Piłsudského, což může přívržencům zakázaného hnutí Solidarita posloužit jako záminka, aby na sebe upozornili. Třeba tím, že budou vykřikovat „Solidarita žije“ nebo že „WRON zhyne“.⁴ Příslušníci milicí tedy musejí být dnes obzvlášť pozorní. Kościuk má hlídkovat v oblasti Placu Zamkowego (Hradního náměstí) a případné narušitele pořádku zadržet.

* * *

Ke kostelu svaté Anny přijíždějí autobusem. Všude je plno tajných i uniformovaných. Jdou přes Plac Zamkowy a ulicí Świętojańskou (Svatojánskou) kolem baziliky svatého Jana Křtitele až na staroměstský rynek. Grzegorzovy spolužáky ze třídy nikde nevidí, a tak se jen tak bezcílně potloukají uličkami.

Cestou zpět na Plac Zamkowy Grzesiek skočí Czarkovi na záda. Vypadá to legračně, Czarek se totiž na svých vyhublých nohou zakymácí a bere čahouna na záda. Nakonec však zakopne, ztratí rovnováhu, padá a skončí na zemi. Vedle něj se válí Grzesiek.

Vtom k nim přiběhne příslušník jednotek ZOMO Ireneusz Kościuk, který není o mnoho let starší než Grzesiek. Škubne mu rukávem a požaduje občanský průkaz.

³ Polsky Zmotoryzowane Odwoły Milicji Obywatelskiej (ZOMO).

⁴ Vojenská rada národní záchrany (Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego; WRON) – orgán řídící Polsko během výjimečného stavu.

„Nemám ho,“ směje se kluk, ale za jeho zády už přijíždí automobil milice.

Pak akce nabírá na obrátkách. Kościuk strká Grzegorze do vozu značky Nysa, avšak chlapec se vzepře rukama ve dveřích. Milicionář vytáhne obušek a mlátí ho po zádech tak dlouho, až hocha natlačí dovnitř. Než se auto rozjede, stačí do něj naskočit i Czarek. Po chvíli mizí policejní vůz za rohem.

Kuba schová kožené pantofle, které na náměstí jeho kamarád zanechal, a Piotrek běží najít Barbaru, aby jí sdělil, že jejího syna zadržela milice.

Kuba se z Placu Zamkowego vydává na policejní stanici v Jezuitské (Jezuitské) ulici. Zastaví se na dvoře a zaposlouchá se. Dohlédá k němu Grzegorzův nespoutaný řev. „Mlátí ho,“ pomyslí si. Bojí se, že vejde-li dovnitř, schytá to taky. Čeká, až křik ustane, a pak otevře těžké dřevěné dveře komisariátu. Za nimi spatří Grzegorze, jak se svíjí na podlaze. Má zavřené oči a sténá bolestí.

Kuba prosí příslušníka na služebně, aby kamaráda pustili.

„Nic špatného neudělal. Chtěl jenom oslavit úspěšně složenou maturitu,“ vysvětluje mu.

„Bylo by fajn,“ odpoví mu milicionář, „kdyby sem přijela jeho matka ještě dřív, než ho odveze sanitka.“

Sanitka přijíždí ke stanici přibližně v pět hodin odpoledne.

„Je to nějaký blázen,“ sdělí řidiči sanitky rozezlení milicionáři.

Řidič hledí na útlého bruneta, který stojí v civilním oděvu mezi uniformovanými příslušníky a chrlí na ně ty nejhorší nadávky. Oni je s klidem přijímají a obuškem ani nepohnou. „Jak to, že dovolí něco takového?“ přemýšlí řidič.

Do protokolu vyplnil dispečer „psychiatrický případ“. Ten brunet totiž jako normální člověk vážně nevypadá. Kdo by se totiž odvážil takto nadávat milicionářům?

Milicionář, který má službu na stanici, ukáže sanitářům toho druhého. Je to bosý chlapec, který se choulí na židli. Kalhoty má na kolenou protržené a košili rozhalenou. Teprve nyní si ho řidič

všimne. Má rozčuchané vlasy, obličej pokrytý prachem a nepřítomný pohled. Nelze s ním navázat oční kontakt. Na otázky neodpovídá, jen se drží za břicho a kýve se na židli.

„V očích měl strach a zděšení,“ zapamatoval si řidič Michał Wysocki.

Milicionář říká, že je to narkoman, ale když mu Wysocki vyhrne rukáv košile, nevidí na ruku vpichy po jehlách.

Chlapec se nedokáže zvednout sám a nemůže ani chodit. Wysocki si přehodí jeho ruku kolem krku, vezme ho kolem pasu a pomalu, krok za krokem, jej odvádí z komisariátu. Grzesiek za sebou stěží vleče nohy. S pomocí sanitáře – Jacka Szyzdka – se ho podaří usadit na zadní sedačce sanitky. Cesta na pohotovost v ulici Hožé (Pohledné) jim trvá pouhých šest minut a čtyři vteřiny (to prokáže pozdější pokus). Za tu dobu chlapec vykoktá jen jedinou větu:

„Na Hožé já už byl.“

Během jízdy se pokouší chytit sanitáře za vlasy. Wysocki zastaví sanitku, chytá jej za ruce a drží chlapce, aby se vzpamatoval. Až teď se hoch skutečně uklidňuje.

Sanitka parkuje až úplně u schodů. Pacient nereaguje. Je nutné jej vynést z auta. Szyzdek s Wysockým ho berou na ramena, přenášejí do vstupní haly, vyvážejí výtahem do prvního patra a vlečou ho k psychiatrické ordinaci s číslem dveří 108. Pokládají Grzegorze na podlahu a jdou hledat lékaře.

Psychiatr Paweł Willmann se zlobí, že mu opět přivezli pacienta v bezvědomí. Ve třech posadí Grzegorze v ordinaci na židli. Chlapec sedí schoulený, hlavu má sklopenou a drží se za břicho. V té chvíli k lékaři přibíhá udýchaný Czarek. Sdělí jim, že jeho kamaráda před chvílí zmlátili milicionáři, ale Willmann ho neposlouchá. Chce poslat pacienta na psychiatrické oddělení nemocnice v Nowowiejské ulici.

„Tam mu vypláchnou žaludek a postaví ho na nohy,“ vysvětluje Czarkovi.

Cezaryho vysvětlování, že výplach žaludku Grzegorzovi nijak nepomůže, protože on nemá otravu, ale byl zmlácen, je k ničemu.

Grzesiek koktá, že potřebuje na záchod. Do přízemí jej zavede Czarek a cestou se ho snaží přesvědčit, aby utekli. Má v plánu nepozorovaně se vytrazit malým okýnkem na záchodcích. Jenomže Grzegorz nemá sílu ani udržet se na nohou, natož šplhat se někam k oknu. Padá. Czarek ho se sanitářem nakládají na vozík a odvázejí do čekárny v přízemí, kde čeká na převoz na psychiatrické oddělení.

Matka se objeví, až když Grzesiek zvrací krev. Pokouší se s ním mluvit, ale syn nereaguje. Pouze sténá a rukama si zakrývá břicho. Jako by ji vůbec nepoznával.

Do ordinace přichází Willmann v bílém plášti a předává matce zprávu o přesměrování pacienta do nemocnice.

„Povaloval se na Placu Zamkowym a odmítl uposlechnout rozkazů milicionářů,“ čte Barbara a trvá na tom, že místo do nemocnice odveze svého syna domů. Willmanna nakonec obměkčí.

„Já vím, jak se zachází s duševně nemocnými lidmi a jakým zákrokům jsou vystaveni,“ vysvětluje později Barbara. „Kdyby musel můj zmlácený syn čelit takovému zacházení, mělo by to nevratné následky. Myslela jsem si, že se z následků zmlácení zotaví doma a že bude následně schopen absolvovat další zkoušky, což by nebylo možné, pokud by byl umístěn v psychiatrické léčebně.“⁵

Kolem sedmé hodiny večerní převez sanitka bezvládného Grzegorze do bytu v Hibnerově ulici (polsky Hibnera; dnes se tato varšavská ulice jmenuje Zgoda). Sanitáři jej však nemohou vyvézt do jedenáctého patra, protože se nosítka nevejdou do výtahu. Musejí pacienta přenášet na židli přinesené z bytu. Pokládají jej do těžké postele, kde se toho dne ráno probudil. Tam se Grzesiek

⁵ Výpověď Barbary Sadowské na státním zastupitelství, červen 1983.

nakrátko probere. Prosí o teplou koupel, která by zmírnila jeho bolesti břicha. Pak usíná.

Ve tři ráno se Grzesiek probere z letargie. Vypráví matce o tom, jak ho zbili. Hovoří s obtížemi. Vzpomíná si, že než upadl do bezvědomí, slyšel, jak jeden milicionář křičí na druhého: „Bij ho do břicha, ať nezůstanou stopy.“

Barbara probdívá u synova lůžka celou noc. Namáčí ručníky do studené vody a přikládá mu je k bolavému břichu. Trochu to pomáhá, protože po každé výměně ručníků přestává Grzesiek na chvíli naříkat.

„Barbara toho moc nenamluvila,“ zapamatoval si Czarek, který byl tu noc s ní. „Byla jako člověk, který dostal obuškem do hlavy.“

13. května, pátek

Ráno se Grzesiek stále cítí zle. Barbara volá na pohotovost v ulici Hožé a vysvětluje dispečerovi, že její zmlácený syn má potíže s močením. Kolem osmé hodiny přijíždí sanitka. Smůla je, že ten den má službu doktor Bronisław Jasicki. Kolegové mu přezdívali Smrťák.

O jeho neschopnosti, nekompetentnosti a nedostatečné fantazii kolují už léta celé legendy.

Jasicki Grzegorza letmo prohlédne, dá mu injekci proti bolesti (pyralgin s papaverinem) a řekne jim, aby bolavé břicho nahřívali elektrickým polštářem. Netuší, že něco takového může pacientův stav ještě zhoršit.

„A ať se kluk v budoucnu drží od milice dál,“ radí matce lékař před odchodem.

Barbara mu nedůvěřuje. Jakmile za sebou zavře dveře, volá do obvodního zdravotnického střediska v ulici Rutkowského (Rutkowskiego) číslo 12 a prosí, aby k nim domů zašel lékař.

Grzesiek už je bledý jako stěna a podivně utlumený. Je naprosto vyčerpaný.

„Vypadal jako mrtvola,“ vypoví později Kuba, který jej ten den ráno navštívil.

Lékařka Aurelia Dunajová přichází odpoledne kolem půl šesté. Nemůže už pacientovi změřit ani krevní tlak, má podezření na prasknutí jater. Volá resuscitační sanitku.

Před odjezdem poprosí Grzesiek Kubu, aby mu na nohy nanadal jeho oblíbené kožené pantofle.

„Grzegorze zmlátili,“ štká do sluchátka Barbara. Prosí Elżbietu Ficowskou, které se mezi přáteli říká Bieta a která v té době pobývá na rekreaci v domě tvůrčí práce v Oborách poblíž Varšavy, aby k ní okamžitě přijela.

„Nechala jsem všeho, sedla do auta a jela jsem,“ vypráví Bieta.

Když přijela do Varšavy, Grzesiek už byl v nemocnici na Solci.

V sedm hodin večer je přijat na chirurgické oddělení s diagnózou celkového šoku. Během rutinního vyšetření odpovídá na otázky s velkými obtížemi, hovoří v holých větách.

„Bili mě pěstí do břicha, až jsem omdlel,“ líčí doktoru Filipu Grzejszczykovi.⁶

Na pohotovosti dostává pacient krevní náhradu v podobě dextranu v infuzi a hydrokortizon proti zánětům. Sestry mu odeberou krev, aby určili, jakou má krevní skupinu – pro případ eventuální operace.⁷

V jedenáct hodin večer převážejí Grzegorze na operační oddělení. Je ještě při vědomí.

Doktora Grzejszczyka lze snadno poznat podle malých pěstěných rukou.

„Byl jsem tenkrát už téměř chirurgem,“ usmívá se muž s velkým knírem, když se s ním setkávám o třicet let později. Sadowskou znal z kláštera v ulici Piwné, kde spolu pracovali v Primasovském výboru (Komitet Prymasowski) pomoci lidem zbaveným

⁶ Výpověď Filipa Grzejszczyka u vojvodského soudu 11. října 1995. Soudní spis.

⁷ Výpověď poskytnutá v rámci vyšetřování v roce 1983 doktorem Markem Bagniewským.

svobody a jejich rodinám. S tím rozdílem, že on tam pracoval v lékárně a ona na právním oddělení. Takže se v Piwné hlavně mýjeli.

„Věděl jsem jen, že je to básnířka,“ říká. „Ale že má syna, to jsem se dozvěděl až tu noc.“

14. května, sobota

Operaci provádí doktor Leszek Karpiński, asistují mu Filip Grzejszczyk a Marek Bagniewski. Čtvrt hodiny po půlnoci rozřízne doktor Karpiński chlapcovo břicho a dostává se do dutiny pobřišnicové. Je zděšen. Pacientova střeva vypadají jako řešeto – jsou potrháná a proděravělá.

„Nejradši bych teď omdlel,“ pronese k sestře.

„Operace byla velice krátká,“ vypráví dnes Grzejszczyk. „Otevřeli jsme břicho a zase jsme ho zavřeli. Nic víc jsme nemohli udělat.“

Kolem jedné v noci už je po všem. Otevírají se dveře operačního sálu a doktor Grzejszczyk vyjde ven, ale na Barbaru se ani nepodívá. Dává pouze nenápadné znamení Ligii Urniaż-Grabowské, lékařce a Barbařině přítelkyni, která se k ženě před chvilkou připojila, ať jde za ním, avšak tak, aby jejich rozhovor neslyšela Sadowská.

„Je to děs,“ šeptá jí do ucha chirurg. „Jeho břicho je úplný bahno. Má děravý střeva. Nemáme to jak zalátat.“

Odmlčí se, protože se mu zlomí hlas a slova se mu zadrhnou v hrdle.

„Lidko,“ říká doktorce Urniaż-Grabowské, „nedá se nic dělat. Ten kluk umře.“

Po tvářích mu stékají slzy.⁸

„Neměl jsem ani tu nejmenší pochybnost, že ten chlapec za krátko zemře a my s tím vůbec nic nemůžeme udělat,“ říká pomalu a pečlivě váží každé slovo. „Nevyhnutelnost té smrti mnou

⁸ Výpověď Ligie Urniaż-Grabowské u Vojvodského soudu ve Varšavě 9. října 1995.

otrásla. Dotýkalo se mě i vědomí toho, že to nebyl žádný anonymní člověk, ale syn naší známé, na němž se – jak jsem se tehdy domníval – pomstila tajná státní policie.“

(O dvanáct let později Grzejszczyk řekne u soudu:

„Mnohokrát jsem operoval lidi s poškozením dutiny břišní, ale zranění takového rozsahu jsem ještě nikdy neviděl. Tak výrazné poškození vzniká, přimáčkne-li někdo střeva až k páteři. Střeva toho chlapce vypadala, jako by mu přes břicho někdo přel autem.“)

Ve čtvrt na čtyři v noci převážejí sestry Grzegorze, který je v bezvědomí, na jednotku intenzivní péče. Připojují ho ke kapačkám a k přístrojům, jež pomáhají udržet základní životní funkce. Trčí z něj různé drény, kanyly, gázy, obvazy a náplasti.

„Ještě žil, ale už jsme neměli žádnou naději,“ říká doktorka Urniaż-Grabowská. „Jenom Baška ještě nic netušila. Byla klidná. Věřila, že ten zlý sen záhy skončí, Grzesiek se probere, vstane z postele, oblékne se, chytí se jí a půjdou spolu domů. Nikdo neměl odvahu říct jí pravdu.“

Barbara působí jako nějaký naprogramovaný robot. Chodí po chodbě sem a tam a stále dokola opakuje: „Řekněte, co se stalo? Proč jste ho operovali?“

Přistupuje k ní doktor Grzejszczyk.

„Už jsem ji nedokázal dál ignorovat,“ říká.

Nevzpomíná si, co přesně jí tenkrát pověděl. Bezpochyby něco uklidňujícího a konejšivého – že snad nebude tak zle nebo že kluk je ještě mladý, tak se z toho vylíže.

„Bál jsem se toho rozhovoru, tohle lhaní mi nejde,“ vypráví. „Pomyslel jsem si, že jestli se dozví pravdu, nepřežije. Umře tam na těch schodech, kde stála.“

Sadowská pronikne na jednotku intenzivní péče. Grzesiek tam leží ochablý a bledý, na břicho má obrovskou zašitou rýhu. O tom, že je stále ještě naživu, svědčí už pouze tečka na obrazovce signalizující srdeční tep. Barbara se posadí vedle postele, přivine

se k ruce pokryté jehlami a něco synovi šeptá.⁹ Bdí u něj až do rána.

V devět ráno probíhá lékařská vizita. Doktor Jerzy Domalski si všímá, že chlapec je neobyčejně bledý a velice slabě dýchá. Nemůže nahmatat distální puls. To je znamení, že už nezbývá mnoho času. Požádá matku, aby opustila pokoj. U lůžka zahajuje srdeční masáž, oxygenaci a elektrické šoky. Resuscitace trvá tak dlouho, až tečka na obrazovce opět začíná rytmicky kmitat. Grzesiek žije, ale jen díky lékařským přístrojům. To je život pouze z úředního hlediska.

Marzena Urbanová, Grzegorzova přítelkyně, vzpomíná:

„Ohromně na mě zapůsobil její klid a sebekázeň. Že se dokázala posbírat a respektovat práci těch lékařů, viděla jejich nasazení i to, jak se snaží. Nechtěla je rušit. Když jí řekli, aby šla ven, protože musejí provést nějaký zákrok, tak šla Basia ven, přestože právě to byly Grzegorzovy poslední chvíle a ona chtěla být u něj.“¹⁰

V půl jedné se jeho srdce zastaví. Následuje opět masáž, injekce a umělé dýchání. Boj trvá pětatřicet minut. Ve čtvrt na dvě lékaři odstupují od lůžka. Do kolonky „příčiny úmrtí“ uvedou: „tupé poranění břicha, difúzní sterkorální peritonitida, perforace vzestupného tračníku, šok, kardiopulmonální selhání.“¹¹

V kolonce „anamnéza“ je uvedeno: „zmlácen funkcionáři OM“.¹²

O chlapcově smrti má jeho matku informovat doktor Jacek Albiński, dnes známý varšavský onkolog. „Bohužel si nepamatuji prakticky nic z toho, co se ten den odehrálo,“ píše mi e-mailem.

(Z lékařské dokumentace vyplývá, že sestry podaly matce sedativa na uklidnění.) Za určitou dobu přišla k Marzeně a řekla jí: „Grzesiek nás opustil.“ „Objala nás a přitiskla se k nám. Byla

⁹ Vzpomínky Marzeny Urbanové, archiv rodiny Komierowských, IPN BU 2215/5.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Sdělení státnímu zástupci o úmrtí pacienta ze dne 14. května 1983.

¹² Občanská milice, polsky Milicja obywatelska, zkratka MO.

tichá, něžná a vřelá. Cítili jsme, že je silná, klidná a své zoufalství uzavírá v sobě. S lékaři hovořila velice věcně a utěšovala nás.“ Tak si ten okamžik zapamatovala Marzena Urbanová.¹³

„Byla v jakémisi otupení. Jako by se to všechno netýkalo jí ani jejího milovaného syna, ale někoho úplně jiného,“ vzpomíná Bieta Ficowská.

Z nemocnice ve varšavské čtvrti Powiśle (Povislí) se Barbara, Bieta a Marzena vracejí pěšky.

U paneláku v Hibnerově ulici potkávají Czarka. Barbara mu sdělí, že Grzegorz zemřel.

Asi o čtvrt hodiny dříve volala Bieta tutéž informaci z nemocnice svému muži. Jerzy Ficowski spustí řetězec, jehož prostřednictvím se zpráva šíří dál. Volá i Barbařinu příteli – známému básníkovi Wiktoru Woroszylskému.

„Nedokázal jsem zadržet slzy,“ poznamená si do svého deníku Woroszylski.

Opoledne se už zpráva o maturantovi ubitém k smrti šíří šuškanou mezi přáteli a známými Barbary Sadowské. Ze všech koutů města se sjíždějí do Hibnerovy ulice, aby ji morálně podpořili. Pak výtahem do jedenáctého patra a dál dlouhou tmavou chodbou, kam vrhá světlo jenom světlík, až ke dveřím číslo 94. Za nimi se ve dvou maličkých místnostech tísní desítky lidí. Všichni stojí, posadit se už není kam.

„Jedni šli dovnitř, jiní ven. Byla to neskutečná změt,“ vypráví Ficowská.

Woroszylski si poznamenává do deníku: „Různí lidé, mimo jiné Lilka G. (Grabowská) s dcerou, uplakaná Marzena – Grzegorzova dívka, drobná, štíhlá, hodně subtilní, pak nějací chlapci. Jednoho z nich popadá amok, neustále opakuje, že půjde a všechny je pozabíjí, pomstí se nebo se zabije sám. Je to Czarek, ten, který Grzegorze doprovázel, když k tomu všemu došlo.“

Jedno téma převládá: Kdo tu smrt zavinil?

¹³ Vzpomínky Marzeny Urbanové, archiv rodiny Komierowských, IPN BU 2215/5.

Případ se jeví jednoznačně. Vždyť Grzesiek všem, s nimiž byl od čtvrtčního večera v kontaktu, opakovaně říkal, že ho zmlátili milicionáři na komisariátu v Jezuické.

„Neměl důvod lhát,“ říká dnes Filip Grzejszczyk. „Svou smrt přece neplánoval, aby z ní obvinil milicionáře a tím se jim pomstil.“

Z vyprávění Bašky, Ligie Urniaż-Grabowské a její dcery, ale také Czarka F. se pokoušejí sestavit konzistentní rekonstrukci toho, co se před dvěma dny odehrálo. Jednotlivé scény začínají dohromady tvořit věrohodný sled událostí.

Nejvíce k tomu může přispět Czarek, který podrobně líčí, co se odehrálo na komisariátu.

Po výstupu z policejního vozidla stáli chvíli na služebně. Czarek ukázal milicionářům svůj občanský průkaz, zatímco Grzesiek si postavil hlavu.

„Výjimečný stav je pozastavený, takže u sebe žádné doklady nosit nemusím,“ říká příslušníkovi. Ten ho uhodí do obličeje.

„My už tě tu naučíme nosit je s sebou,“ vyhrožují mu.

Czarek se postaví na Grzegorzovu obranu. Prosí milicionáře, aby kamaráda nebili, za chvíli se sem dostaví jeho matka s doklady a všechno se vysvětlí. Ale už je pozdě, protože od stolku se zvedá další příslušník a houkne:

„Měl by dostat lekci, smrad jeden.“

Vtom se ten blondák, který je zadržel na Placu Zamkowém, pokusí Grzegorze bouchnout obuškem, ale ten ho zachytí a chvíli se přetahují. Druhý milicionář k nim přiskočí s obuškem, aby kolegu podpořil. Tluče Grzegorze, až chlapec začne rvát bolestí. Rozruch vyláká příslušníka ze služební místnosti u vstupu. Vyjde na chodbu, znechuceně se podívá na obušek, který létá vzduchem nad chlapcovou hlavou, a křikne na milicionáře:

„Bijte ho tak, ať nezůstanou stopy!“

V tom okamžiku jeden milicionář zkroutí Grzegorzovi ruce za zády a druhý ho vší silou bije loktem do břicha. (Czarek si je za-

pamatoval přesně: ten první, blondák, byl starý přibližně pětadvacet let; ten druhý měl vlasy špinavě blondaté barvy.)

Po každém úderu loktem do břicha Grzesiek děsivě řve a je to slyšet až ven. Bezvůdně se hroutí na podlahu. Začínají ho kopat. Jenže to už Czarek nevidí dobře, protože když chtěl kamarádovi pomoci, zadržel ho jiný milicionář a zakryl mu na chodbě výhled.

Nakonec milicionáři vysoukají Grzegorze, který je napůl v bezvědomí, na židli. Chlapec se schoulí do klubíčka, nařiká a drží se za břicho. V této pozici vytrvá až do příjezdu sanitky.

Czarek nedokáže přítomným přesvědčivě vysvětlit, proč Grzegorze tak brutálně zmlátili. Měl snad až moc dlouhé vlasy? Byl bos? Nebo proto, že milicionáři odmítal ukázat občanku, kterou měl v kapse?

Pochybnosti vyvolává brutalita zranění. Mohlo být tak kruté zmlácení pouhou náhodou? Anebo to celé někdo naplánoval? Může nějakých deset dvacet úderů do břicha zabít mladého muže?

Ve svém deníku si Woroszylski poznamená ještě další otázky: „Stal se Grzesiek náhodnou obětí jen proto, že patří k typu lidí, jež ozbrojení podlidé nenávidí? (...) Anebo to nějak souvisí s výhrůžkou, kterou Basia uslyšela, když ji před rokem propouštěli z věznice v Rakowiecké ulici? ‚Vezmeme si do parády tvého syna.‘ A s tím, jaký průběh události měly: revize, zadržení Barbary a Grzegorze před 1. májem na čtyřicet osm hodin, zmlácení Barbary ve svatém Martinovi. Anebo s ještě jiným, před nedávnem zahájeným sledem teroristických činů, které měly vést k velkým společenským pohybům a na jejich vlně následně i k jakémusi mocenskému přeskupení ve vládnoucích kruzích?“

Na jiném místě deníku si Woroszylski zapsal: „Basia klidná a donekonečna se podivující: proč on, proč to potkalo zrovna mě? (...) Ukazuje lidem okolo Grzegorzovy básně, které si vlastnoručně vydal ve formě sešitku.

Říká, že nebude páchat sebevraždu, ale bude prosit Boha, aby si ji k sobě vzal co nejdřív. (Ruku se zlomeným prstem má stále

ovázanou, na druhé ruce má pořád ještě bolestivý hematom po incidentu v kostele svatého Martina.)“¹⁴

Ten ovázaný prst je vidět na videonahrávce, která se zachovala v archivu Video Studia Gdańsk. Barbara tam poskytuje rozhovor nějakému televiznímu štábu. Joanna Pacanová z Video Studia Gdańsk mi napsala, že ten záznam byl pořízen pro americkou televizi ABC. Neví však, čím je to práce.

Záběry byly natočeny v bytě v Hibnerově ulici, dva dny po Przemyskově smrti. Barbara sedí v tyrkysové košili před velkým regálem s knihami. Na krku má na dlouhém řemínku černý kožený kříž. Sadowská hovoří pomalu a velmi klidně. Nestěžuje si, neprojevuje slabost, nedává na sobě znát bolest.

Nahrávka trvá deset a půl minuty a je to jediný filmový záznam, který po ní zbyl.

„Můj syn byl nesmírně veselý a plný radosti,“ říká, aniž by hleděla do kamery. „Měl svůj život. Sám se vychoval, to proto, že nikdo nikoho nesmí vychovávat. Měli jsme se moc rádi. Byl to velmi hezký a pohodový chlapec.“

* * *

Nastává soumrak. K paneláku v Hibnerově ulici se sjedou desítky příslušníků milice. Potloukají se po Wiechowě pasáži, krouží kolem domu a zastavují každého, kdo chce vejít do domovního vchodu s číslem 3. Aby se člověk skrz ten kordon dostal, musí se legitimovat a sdělit, ke komu jde. Probíhá záťah na přátele Sadowské. Příslušníci si poznamenávají pouze jména těch, kteří míří do bytu číslo 94.

Barbara sjíždí výtahem dolů a pokouší se s uniformovanými příslušníky promluvit:

¹⁴ Jedná se o útok Bezpečnostní služby (SB; obdoba československé StB – pozn. překl.) na Primasovský výbor sídlící v Piwné ulici ve Varšavě 3. května 1983. Zbita byla tehdy mimo jiné právě Barbara Sadowská, která tam pracovala.

„Není ve mně nenávist ani roztrpčení,“ říká příslušníkům, kteří nejsou o mnoho starší než její syn umlácený k smrti. „Jste pouhými nástroji. Nelze se zlobit na nástroje. Jestli chcete být milicionáři, a ne boxery, musíte se distancovat od těch zločinců, od těch bestiálních lidí.“¹⁵

Do diskuse s ní se nezapojují.

V noci Barbaru probudí nějaký hluk na chodbě. Přikročí ke dveřím, podívá se kukátkem ven a vidí, že stojí hned za prahem. Celé patro je obestavěno milicionáři a Gaś se právě dožaduje toho, že chce na procházku. Jenomže jak se dostat ven přes zastup milicionářů? Ve dvě v noci Barbara volá své přítelkyni Bietě Ficowské. Líčí jí, že je to čím dál horší. Na celém patře se to od stejnokrojů jen modrá a neví ani, jestli je bezpečné vydat se vyvenčit psa.

„Bojím se,“ přiznává tiše do sluchátka.

Bieta Ficowská vzpomíná:

„Byla jsem pro ni jakousi pohotovostní linkou, kam mohla kdykoli zavolat a poprosit o pomoc.“

Ficowská v noci telefonuje Karolu W. Małcużyńskému, novináři z východoevropské kanceláře BBC. Říká mu, že byt Sadowské obklíčila milice.

„Co kdybys,“ navrhuje Małcużyńskému, „jim ukázal svůj novinářský průkaz, ať se zaleknou, že se záležitost roznese do zahraničí, a nechají ji na pokoji.“

Z Wiejské (Venkovské) ulice, kde Małcużyński bydlí, je to do bytu Sadowské jen asi čtvrt hodiny pěšky. Když jim ukáže svůj novinářský průkaz BBC, milicionáři ztuhnou a zakrátko zmizí. Od té doby je byt číslo 94 sledován diskrétně.

„Dole před Barbařiným panelákem sedí ‚zamilovaný páreček‘, který se však víc než o svou lásku zajímá o vchod do domu. Možná pořizují i fotografie?“ poznamenává si další den ráno Wiktor Woroszyłski.

¹⁵ Podle nahrávky poskytnuté Video Studiem Gdańsk.